

Стаття надійшла до редакції 10.05.2017

Перевірено на плагіат 09.10.2017 р.

унікальність – 95.71%

УДК 811.14'02':81'373

СОМАТИЗМИ ЯК ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ГНІВУ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Левко Олександр Вадимович, alexaristos@gmail.com

кандид. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

У статті досліджено фразеологізми з соматичними компонентами у давньогрецькій та українській мовах на позначення негативних емоцій, зокрема гніву, роздратування, злості та ненависті. Зіставлено засоби мовної об'єктивзації соматичного коду в давньогрецькій та українській мовах, проаналізовано вживання соматизмів у складі фразеологізмів та метафоричних сполук, охарактеризовано семантику дієслів у соматичних фразеологізмах у компаративному аспекті. Встановлено, що до частотних соматичних лексем, які вербалізують у складі фразеологічних одиниць гнів та споріднені з ним емоції і почуття, належать καρдіα / κρᾶδιη / κῆρ “серце”, φρήν “грудна перетинка”, “серце”, σπλάγχων “нутроці” і ἥπαρ “печінка” у давньогрецькій та “серце” і “печінка” в українській мовах. Виявлено, що вживання у складі досліджуваних одиниць лексеми φρήν, яка первісно означала “діафрагма”, “перегородка між легенями та черевною порожниною”, вказує на більш архаїчні уявлення давніх греків про місце зародження емоцій та почуттів. У ході дослідження було визначено, що і в українських, і в давньогрецьких соматичних фразеологізмах вживаються дієслова схожої семантики, зокрема дієслова зі значеннями “кипіти” / “нагріватися” / “клекотіти” (у поєднанні з давньогр. σπλάγχων і укр. “серце”) та “чіпати” / “брати” / “вивертати” (у поєднанні з давньогр. ἥπαρ і укр. “печінка”).

Ключові слова: *соматична лексика, фразеологічні одиниці, лінгвістика емоцій, гнів, серце, печінка.*

СОМАТИЗМЫ КАК СРЕДСТВА ВЕРБАЛИЗАЦИИ ГНЕВА В ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Левко А. В., alexaristos@gmail.com

канд. филол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье исследуются соматические фразеологизмы в древнегреческом и украинском языках, которые используются для вербализации негативных эмоций

Проблеми класичної філології та неоеелліністики

© *Левко О. В., alexaristos@gmail.com*

Соматизми як засоби вербалізації гніву в давньогрецькій та українській мовах (Українською)

гнева, раздражения, злобы и ненависти. Сопоставляются средства языковой объективации соматического кода в древнегреческом и украинском языках, рассматривается употребление соматизмов в составе фразеологизмов и метафор, анализируется семантика глаголов в соматических фразеологизмах в компаративном аспекте. Установлено, что к частотным лексемам, которые используются в составе фразеологических единиц для вербализации гнева и связанных с ним эмоций и чувств, относятся καρδία / κραδίη / κῆρ “сердце”, φρήν “грудобрюшная перегородка”, “сердце”, σπλάγχνον “внутренности” и ἥπαρ “печень” в древнегреческом, а также “серце” и “печінка” в украинском языках. Было также выявлено, что употребление в составе исследуемых единиц лексемы φρήν, которая первично имела значение “диафрагма”, “перегородка между легкими и брюшной полостью”, указывает на более архаические представления древних греков о месте зарождения эмоций и чувств. В ходе исследования было определено, что и в украинских, и в древнегреческих соматических фразеологизмах фигурируют глаголы похожей семантики, в частности глаголы со значением “кипеть” / “нагреваться” / “бурлить” (в соединении с древнегр. σπλάγχνον и укр. “серце”) и “задевать” / “брать” / “выворачивать” (в соединении с древнегр. ἥπαρ и укр. “печінка”).

Ключевые слова: соматическая лексика, фразеологические единицы, лингвистика эмоций, гнев, сердце, печень.

SOMATIC WORDS AS A MEANS OF VERBALIZATION OF ANGER IN ANCIENT GREEK AND UKRAINIAN LANGUAGES

Levko O. V., alexaristos@gmail.com

PhD, associate professor

Kyiv National Taras Shevchenko University

The article explores the somatic phraseological units that serve to verbalize negative emotions of anger, irritation, wrath and hate in Ancient Greek and Ukrainian languages with the particular focus on comparative investigation of the implementation of the somatic cultural code in ancient versus modern languages. The author analyzes the meanings of verbs as parts of phraseologisms and metaphorical expressions with the somatic component in both languages. It is revealed that the most frequent somatic lexemes, used as components of phraseological units to denote anger and other negative emotions and feelings, are καρδία / κραδίη / κῆρ "heart", φρήν "heart", "midriff", σπλάγχνον "viscera", "inward parts" and ἥπαρ "liver" in Ancient Greek, sertse "heart" and pechinka "liver" in Ukrainian languages. It is demonstrated that phraseological units with "midriff" are only typical for ancient Greek linguoculture as a reflection of the archaic stage of the interpretation of φρήν as a place of human emotions and passions. It is also noted that verbs, used in somatic phraseological units in Ancient Greek and Ukrainian languages, have the same meanings, particularly, "boil" / "heat up" / "rage" (with σπλάγχνον and "sertse") and "touch", "wrench", "turn out" (with ἥπαρ and "pechinka").

Key words: *somatic words, phraseological units, linguistics of emotions, anger, heart, liver.*

Мовна об'єктивація емоцій у різних лінгвокультурах є одним з пріоритетних напрямків етнолінгвістичних досліджень. Серед засобів мовної репрезентації психоемоційної сфери людини найбільш архаїчними за походженням є мовні одиниці з соматичним компонентом. Вживання соматичної лексики з непрямим значенням визначається як приклад реалізації у мові соматичного культурного коду [Петрова 2007, 134]. У давніх народів соматичний код культури займає перше місце у пізнанні навколишнього світу [Красных 2002, 232-233]. Це, зокрема, підтверджується численними фактами використання соматичної лексики для передачі мислення, емоцій та почуттів у давньогрецькій, латинській та інших античних мовах [Пилипів 2010]. Проте навіть у сучасних мовах існує чималий пласт засобів з соматичним компонентом, що використовується для вербалізації психоемоційних станів людини [Wierzbicka 1999; Вайнтруб 1975; Селіванова 2004; Толстова 2006; Трофімова 2010]. Вербалізації емоцій у давньогрецькій мові присвячені новітні розвідки В. Талманна [Thalmann 1986], Б. Козіак [Koziak 1999], Д. Кернса [Cairns 2001], Д. Констана [Konstan 2003; 2006], С. Пауелла [Powell 2016], однак у зарубіжних працях не приділено окремої уваги соматизмам як важливим засобам мовної об'єктивації емоцій та почуттів, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Варто зауважити, що компаративний аналіз соматичних засобів вербалізації емоцій у давньогрецькій та українській мові здійснюється вперше.

Мета дослідження – провести зіставний аналіз соматичних засобів вербалізації гніву у давньогрецькій та українській мовах для виявлення подібностей та розбіжностей реалізації соматичного коду культури в давніх та сучасних мовах. Об'єкт дослідження – фразеологічна система давньогрецької та української мов, а предмет – соматичні засоби вербалізації гніву в цих мовах.

У давньогрецькій мові існує декілька лексем на позначення гніву, що свідчить про його багатовимірну вербалізацію. Це, зокрема, *μῆνις* “гнів”, “злоба”, *νέμεσις* “праведний гнів”, *ὀργή* “гнів”, “роздратування”, “злоба”, *λύσσα* “лють”, “шаленство”, *θυμός* “гнів”, *χόλος* “гнів”, “злоба”, “роздратування”. Лексема *μῆνις*, якою починається перший вірш Іліади Гомера, здебільшого, позначає гнів богів, проте також може позначати гнів смертної людини, зокрема, гнів Ахілла, спрямований проти Агамемнона за те, що останній відібрав у нього полонянку. Лексема *νέμεσις* може вживатися у давньогрецькій літературі зі значеннями “божественний гнів” або “покарання”, “відплата”, що посиляється богами. Натомість лексеми *θυμός* та *χόλος* за своїм походженням належать до тілесного мовно-культурного коду.

Лексема *θυμός* первісно означала “дихання”, “подих життя”, “життєве начало. У такому значенні вона вживається в поемах Гомера, наприклад, *τὸν λίπε θυμός* “його полишило життя” або *θυμὸν ἀποπνεΐων* “видихаючи душу”. Т. Гамкрелідзе виводить грецьке *θυμός* від індоєвропейського кореня **dheu-*, який актуалізується в історичних індоєвропейських діалектах зі значеннями “задихатися”, “тяжко дихати”, “останній видих, за яким настає смерть” [Гамкрелідзе 1984, 466]. На думку давніх греків, *θυμός* як життєва сила зосереджувалася у грудях, тому згодом лексема *θυμός* отримала значення “серце”, “душа”. Вже у Гомера також зустрічаються випадки, коли *θυμός* розуміється як місце зародження бажань, емоцій, зокрема відваги, печалі та гніву, про що зазначається у працях дослідників-класиків [Bremmer 1983; Casswell 1990; Koziak 1999; Sullivan 1985]. Окрім значення “емоційний центр душі”, *θυμός* отримує у поемах Гомера контекстуальне значення “гнів” [Koziak 1999, 1072], поєднуючись при цьому з епітетом *μέγας* “великий”.

У поемах Гомера на позначення гніву також вживається слово *χόλος*, яке за походженням споріднене з соматизмом *χολή* “жовч”. Лексема *χόλος* є найбільш типовим словом на позначення гніву у поемах Гомера [Konstan 2006, 48], натомість автори класичної доби надають перевагу синонімічній лексемі *ὀργή* [Harris 2001, 51]. В епосі та трагедіях також вживаються деривати з семантикою гніву, що походять від лексеми *χολή* “жовч”, наприклад: *χολόομαι* “гніватися”, “дратуватися”, “сердитися”, *ἐπίχολος* “жовчний, “дратівливий”.

У ході дослідження було виявлено, що крім лексем-номенів соматичного походження (*θυμός* та *χόλος*) для передачі емоції гніву в епічних та поетичних творах вживаються соматичні лексеми *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ*, *φρήν*, *σπλάγχχνον* та *ἦπαρ* у складі фразеологічних одиниць. Лексеми *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ* та *φρήν* вживаються як синоніми у фразеологізмах, що позначають емоції та психічні стани, і здебільшого відповідають українській лексемі *серце*. Лексеми *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ* буквально означають “серце”, а *φρήν* (часто у формі множини *φρένες*) – “грудна перетинка”, “діафрагма”, проте у переносному значенні *φρένες* вживається як серце або душа у поемах Гомера та давньогрецькій ліриці класичної доби [Ireland 1975; Sullivan 1988; Sullivan 1989]. Обидві лексеми використовувалися давніми греками на позначення центру людської душі як центру емоцій та почуттів, хоча *φρήν* пізніше почав розумітися як когнітивна та ментальна здібність людини, що засвідчується у дериватах *φρόνιμος* “розсудливий”, “розумний”, *φρόνημα* “думка”, *σωφροσύνη* “здоровий глузд”, “розсудливість”. Проте в епосі та ліриці *φρήν* ще пов'язаний з ірраціональною сферою емоцій.

У поемах Гомера та давньогрецьких трагедіях зустрічаються фразеологізми та метафоричні сполуки із соматизмами *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ* та *φρήν*, які вербалізують емоцію гніву, наприклад:

- *χωόμενος κῆρ* “лютуючи **серцем**” (Hom. Il. 1, 45);
- *λύσσα δέ οἱ κῆρ αἰὲν ἔχε κρατερή* “лють негасима тримала завжди його **серце**” (Hom. Il. 21, 543);
- *οἰδάνεται κραδίη χόλω* “розпирає **серце** від гніву” (Hom. Il. 9, 646);
- *χολώσαιτο φρένα κόυρη* “нехай дівчина розгнівається у **серці** (легенях / **діафрагмі**)” (Hom. Od. 6, 147);
- *στυγεῖν μᾶ φρενί* “ненавидіти **серцем** (легенями / **діафрагмою**)” (Aesch. Eum. 986).

Варто зазначити, що *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ* та *φρήν* є вмістилищами не лише гніву, але й інших емоцій та почуттів, зокрема, любові, радості, страху, ревності, печалі, суму, ненависті, що засвідчується фразеологізмами та метафорами з даними соматизмами, наприклад: *ἀχνόμενος κῆρ* “горювати серцем”, *ἐνὶ στήθεσσι κῆρ τεῖρει* “у грудях серце крається”, *κῆρ γηθεῖ ἐνὶ στήθεσσι* “серце веселиться у грудях”, *γάνυμαι φρένα* “радію з усього серця”.

На позначення гніву у давньогрецькій мові можуть також вживаються фразеологізми, що містять лексему *σπλάγχνον*, що буквально означає “нутрощі”, зокрема серце, легені, печінка та нирки, які під час жертвоприношення мали бути з'їдені учасниками жертвовного бенкету і на яких часто здійснювалися гадання щодо майбутнього [Liddel 1996, 1628]. У переносному значенні *σπλάγχνον* може вживатися у складі сполук, що вербалізують гнів, наприклад:

- *σπλάγχνον θερμῆναι κότῳ* “скипіли **нутрощі** у зlobі” (Aristoph. Ran. 844);
- *τὰ σπλάγχνα ἀγανακτεῖ* “клепочуть **нутрощі**”, тобто “хтось сповнився гніву / злості” (Aristoph. Ran. 1006).

Окрім вербалізації гніву, фразеологізми з соматичним компонентом *σπλάγχνον* можуть також передавати роздратування, обурення, любов, сум. У пізньоантичний період, зокрема в новозавітному койне, *σπλάγχνον* та його деривати вживаються у сполуках на позначення співчуття, жалю та милосердя, наприклад: *σπλάγχνα ἐλέους* “співчуття у серці” (досл. “співчуття у нутрощах”), *σπλαγχνίζομαι* “бути милосердним”, “чинити милість”, *εὐσπλαγχνος* “співчутливий”, “милосердний”.

Лексеми *καρδία* / *κραδίη* / *κῆρ*, *φρήν*, *σπλάγχνον* могли вживатися для передачі інших позитивних та негативних емоцій, зокрема страху, печалі, радості, суму тощо. Натомість для позначення суто негативних емоцій у давньогрецьких творах вживаються фразеологізми, що містять лексему *ἥπαρ* “печінка”. Як зазначають дослідники, давні греки вважали печінку місцем перебування пристрастей, почуттів та емоцій, здебільшого негативних [Казакова 1998, 359]. Зокрема, у давньогрецькій трагедіях та ліриці сполуки з соматичним компонентом *ἥπαρ* передають, здебільшого, гнів, роздратування та ненависть, наприклад:

- *πολλὰ γοῦν θιγγάνει πρὸς ἦπαρ* досл. “багато що ятрить печінку”, тобто “дратує”, “викликає гнів” (Aesch. Agam. 432);
- *χολήν οὐκ ἔχεις ἐφ' ἥπατι* досл. “не маєш жовчі у печінці”, тобто “не здатний гніватися” (Archil. 131).

В українській лінгвокультурі, у якої багато відмінностей з давньогрецькою, у сфері вербалізації соматичного коду можна знайти багато спільностей. Насамперед, в українській мові існує чимале розмаїття фразеологізмів з соматичними лексемами *серце* та *печінка*, що передають різні емоції, в т.ч. гнів і роздратування, наприклад:

- *серце кипить*, тобто “хтось гнівається на когось”;
- *зганяти / зірвати серце на когось*, тобто “вилити свій гнів на когось”;
- *серце кров'ю обливається*, тобто “хтось відчуває гнів”.

Печінка в українській лінгвокультурі не є настільки важливим центром емоцій, як у давньогрецькій (для української лінгвокультури властивий кордоцентризм), проте в українській фразеології все ж таки зустрічаються мовні одиниці, що містять соматичний компонент *печінка* та репрезентують негативні почуття й емоції, зокрема, ненависть, гнів, роздратування, тривогу. Наведемо приклади фразеологізмів, що вербалізують гнів, ненависть та роздратування:

- *брати за печінки*, тобто “дратувати”, “дошкуляти”;
- *вивертати печінки*, тобто “діставати когось”;
- *вимотати печінки*, тобто “дістати”, “викликати роздратування”;
- *в'їстися в печінки*, тобто “надокучити”, “зненавидіти”;
- *трясця йому в печінки* – лайливий вислів, що вживається для вираження гніву, роздратування, невдоволення.

Як зазначає О. В. Трофімова, “в українській мові концепт ГНІВ найчастіше перетинається з концептом НЕЗАДОВОЛЕННЯ, а також з концептами ДОСАДА, НЕРВУВАННЯ, НЕНАВИСТЬ, СТРАЖДАННЯ, ПРЕЗИРСТВО, ОБРАЗА [Трофімова 2010, 113-114]. У наведених вище українських фразеологізмах з соматизмами *серце* і *печінка* засвідчується перетин різних вербалізованих емоцій, зокрема гніву, роздратування, ненависті, досади та нетерпимості. Те ж саме можна спостерігати і в давньогрецькій мові, у якій фразеологізми з соматизмами *καρδία* / *κράδιη* / *κῆρ*, *φρήν*, *σπλάγχνον* та *ἦπαρ* на позначення гніву можуть вербалізувати також ненависть, роздратування тощо.

В ході дослідження було встановлено, що і в українських, і в давньогрецьких фразеологізмах з досліджуваними соматизмами вживаються дієслова схожої семантики. Частотними компонентами фразеологізмів є дієслова зі значеннями “кипіти”, “бурлити”, “клекотати”, “нагріватися” (у давньогрецькій мові – *ἀγανακτέω* “бурлити”, “бродити”, *θερμαίνω* “тріти”, “розпікати”, в українській – *кипіти*). Давньогрецька мова вербалізує гнів через фізичну дію

“кипіння нутрощів”, “нагрівання нутрощів”, а українська – через “кипіння серця”. У фразеологізмах з соматизмом *ἥπαρ* / *печінка* в обох мовах вживається дієслово, яке має семантику фізичного контакту з органом, зокрема в давньогрецькій мові дієслово *θιγγάνω* “торкатися”, “чіпати”, а в українській – *брати, вимотувати, вивертати*, причому в українській мові акцентується увага на завданні фізичної шкоди печінці. На відміну від української мови, частотним є вживання лексем *χολή* / *χόλος* “жовч” або похідних у давньогрецьких фразеологічних одиницях на позначення гніву, наприклад, у гніві жовцю (*χολή* / *χόλος*) обливається печінка (*ἥπαρ*) або діафрагма (*φρήν*), розпирає серце (*κράδιη*) тощо. Натомість в українській мові вживається у подібній функції лексема *кров* (пор. *серце кров'ю обливається*), проте також засвідчений фразеологізм *вилити жовч*, що має значення “зігнати злість на комусь”.

Отже, і в давньогрецькій, і в українській лінгвокультурі існують фразеологізми з соматичним компонентом, які вживаються з метою вербалізації емоцій гніву або споріднених з ним роздратування, ненависті, злоби. Українській лексемі *серце*, що вживається у фразеологізмах на позначення гніву, в давньогрецькій мові відповідає декілька лексем, які у прямому сенсі означають “серце”, а також лексема *φρήν* (у мн. *φρένες*), яка первісно означала “діафрагма”, “перегородка між легенями та черевною порожниною”. Вживання лексеми *φρήν* у складі сполук на позначення емоцій вказує на більш архаїчні уявлення давніх греків про місце зародження емоцій та почуттів. Спільною рисою обох мов є те, що соматизм *печінка* вживається з метою вербалізації негативних емоцій гніву, роздратування, злоби, ненависті. На відміну від української мови у давньогрецькій частина лексем, що позначають гнів, мають соматичне походження, зокрема *θυμός* та *χόλος*, причому остання етимологічно пов'язана з *χολή* “жовч”, яка як тілесна рідина за уявленнями давніх греків відіграє значну роль у зародженні негативних емоцій.

Література:

1. *Вайнтрауб, Р. М.* Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках / Р. М. Вайнтрауб // Труды Самаркандского ун-та. Вопросы фразеологии. – 1975. – Вып.288. – № 9. – С. 162-170.
2. *Гамкрелидзе, Т. В.* Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов. – Тбилиси: Издательство Тбилисского университета. 1984. — 1409 с.
3. *Казакова, Л. И.* Эволюция понятий дух и душа в истории философии и психологии // Философский век. Альманах. Вып. 7. Между физикой и метафизикой: наука и философия / Отв. ред. Т.В.Артемьева, М.И.Микешин. – СПб., 1998. – С. 355-362.
4. *Красных, В. В.* Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / Виктория Владимировна Красных. – М.: Гнозис, 2002. –284 с.
5. *Петрова, Л. И.* Человеческое тело и эмоции в контексте лингвокультурологии / Л. И. Петрова // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки. – 2007. – Вып. 3. – С. 133-144.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© *Левко О. В.*, alexaristos@gmail.com

Соматизми як засоби вербалізації гніву в давньогрецькій та українській мовах (Українською)

6. *Пилипів, О. Г.* Соматизми у фразеології латинської мови / О. Г. Пилипів // Іноземна філологія. – 2010. – Вип. 122. – С. 141-147.
7. *Селіванова, О. О.* Концептуалізація соматичного коду культури в українських фразеологізмах // Нариси з української фразеології: [монографія] / О. О. Селіванова. – Київ – Черкаси: Брама, 2004. – С. 83-125.
8. *Толстова, О. Л.* Концептуалізація негативних емоцій у соматичній фразеології іспанської мови / О.Л. Толстова // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: КНУ ім. Т.Г.Шевченка, 2006. – Вип. 17. – С. 374-380.
9. *Трофімова, О. В.* Фразеологічні одиниці на позначення негативної емоційної дії в англійській і українській мовах / О.В. Трофімова // Філологічні трактати. – 2010. – Т.2, №1. – С. 88-95.
10. *Фразеологічний словник української мови* / Уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.
11. *Bremmer, J.* The Early Greek Concept of the Soul / Jan Bremmer. – Princeton: Princeton University Press, 1983. – 154 p.
12. *Cairns, D.* Anger and the Veil in Ancient Greek Culture / D. Cairns // Greece & Rome. – 2001. – Vol. 48 (1). – P. 18-32.
13. *Casswell, C.* A Study of Thumos in Early Greek Epic / Caroline Casswell. – Leiden: Brill, 1990. – 85 p.
14. *Ireland, S.* Φρένες as an Anatomical Organ in the Works of Homer / S. Ireland // Glotta. – 1975. – Vol. 53 (3/4). – P. 183-195.
15. *Harris, W. V.* Restraining Rage: The Ideology of Anger Control in Classical Antiquity / William V. Harris. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001. – 468 p.
16. *Konstan, D.* Translating Ancient Emotions / D. Konstan // Acta Classica. – 2003. – Vol. 46. – P. 5-19.
17. *Konstan, D.* The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature / David Konstan. – Toronto: University of Toronto Press, 2006. – 422 p.
18. *Koziak, B.* Homeric Thumos: The Early History of Gender, Emotion, and Politics / B. Koziak // The Journal of Politics. – 1999. – Vol. 61 (4). – P. 1068-1091.
19. *Liddell, H. G.* Greek-English Lexicon / Henry George Liddell, Robert Scott and Sir Henry Stuart Jones. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – 2042 p.
20. *Powell, S.* Reason and Emotion in Classical Philosophy // The Impassioned Life: Reason and Emotion in the Christian Tradition / S. Powell. – Augsburg: Fortress, 2016. – P. 7-48.
21. *Sullivan, S. D.* How a Person Relates to θυμός in Homer / S. D. Sullivan // Indogermanische Forschungen. – 1985. – Vol. 85 (3). – P. 138-150.
22. *Sullivan, S. D.* An Analysis of φρένες in the Greek Lyric Poets (Excluding Pindar and Bacchylides) / S. D. Sullivan // Glotta. – 1988. – Vol. 66 (1/2). – P. 26-62.
23. *Sullivan, S. D.* A study of φρένες in Pindar and Bacchylides / S. D. Sullivan // Glotta. – 1989. – Vol. 67 (3/4). – P. 148-189.
24. *Thalman, W.* Aeschylus's Physiology of the Emotions / W. Thalman // The American Journal of Philology. – 1986. – Vol. 107 (4). – P. 489-511.
25. *Wierzbicka, A.* Emotions across languages and cultures: diversity and universals / Anna Wierzbicka. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 349 p.

References:

1. Vajntraub R. M. Opyt sopostavlenija somaticheskoy frazeologii v slavjanskijh jazykah [An experience of comparison of the somatic phraseology in Slavic languages]. *Trudy Samarkandskogo un-ta. Voprosy frazeologii*, 1975, vol. 288 (9), pp. 162-170. (In Rus.).
2. Gamkrelidze T. V., Ivanov V. V. *Indoevropskij jazyk i indoevropejcy. Rekonstrukcija i istoriko-tipologičeskij analiz prajazyka i protokul'tury* [Indo-European language and Indo-Europeans. Reconstruction, historical and typological analysis of the protolanguage and protoculture]. Tbilisi, Izdatel'stvo Tbilisskogo universiteta, 1984. 1409 p. (In Rus.).

3. Kazakova L. I. Evoljucija ponjatij duh i dusha v istorii filosofii i psihologii [Evolution of the concepts spirit and mind in the history of philosophy and psychology]. *Filosofskij vek. Al'manah. Vyp. 7. Mezhdru fizikoj i metafizikoj: nauka i filosofija* [Philosophical age. Anthology. Vol. 7. Between physics and metaphysics: science and philosophy]. Saint-Petersburg, 1998, pp. 355-362. (In Rus.).
4. Krasnyh V. V. *Etnopsiholingvistika i lingvokul'turologija* [Ethnopsycholinguistics and linguoculturology]. Moscow, Gnozis, 2002. 284p. (In Rus.).
5. Petrova L. I. Chelovecheskoe telo i emocii v kontekste lingvokul'turologii [Human body and emotions in the context of linguoculturology]. *Vestnik Pskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Social'no-gumanitarnye i psihologo-pedagogicheskie nauki*, 2007, vol. 3, pp. 133-144. (In Rus.).
6. Pilipiv O. G. Somatizmi u frazeologiji latins'koї movi [Somatism in the Latin]. *Inozemna filologija*, 2010, vol. 122, pp. 141-147. (In Ukr.).
7. Selivanova O. O. Konceptualizacija somatichnogo kodu kul'turi v ukrajins'kih frazeologizmah [Conceptualization of the somatic code of culture in Ukrainian phraseological units]. *Narisi z ukrajins'koї frazeologiji: monografija* [Essays of the Ukrainian phraseology]. Kyiv, Brama, 2004, pp. 83-125. (In Ukr.).
8. Tolstova O. L. Konceptualizacija negativnih emocij u somatichnij frazeologiji ispans'koji movi [Conceptualization of negative emotions in the Spanish somatic phraseology]. *Movni i konceptual'ni kartini svitu*, 2006, vol. 17, pp. 374-380. (In Ukr.).
9. Trofimova O. V. Frazeologichni odinici na poznachennja negativnoji emocijnoї diji v anglijs'kij i ukrajins'kij movah [Phraseological units with meaning of negative emotion in English and Ukrainian]. *Filologichni traktati*, 2010, vol. 2 (1), pp. 88-95. (In Ukr.).
10. *Frazeologichnij slovník ukrajins'koji movi* [Phraseological dictionary of Ukrainian language]. Kyiv, Naukova dumka, 1993. 984 p. (In Ukr.).
11. Bremmer J. *The Early Greek Concept of the Soul*. Princeton, Princeton University Press, 1983. 154 p.
12. Cairns D. *Anger and the Veil in Ancient Greek Culture*. Greece & Rome, 2001, vol. 48 (1), pp. 18-32.
13. Casswell C. *A Study of Thumos in Early Greek Epic*. Leiden, Brill, 1990. 85 p.
14. Ireland S. *Φρένες as an Anatomical Organ in the Works of Homer*. Glotta, 1975, vol. 53 (3/4), pp. 183-195.
15. Harris W. V. *Restraining Rage: The Ideology of Anger Control in Classical Philosophy*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2001. 468 p.
16. Konstan D. *Translating Ancient Emotions*. Acta Classica, 2003, vol. 46, pp. 5-19.
17. Konstan D. *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature*. Toronto, University of Toronto Press, 2006. 422 p.
18. Koziak B. Homeric Thumos: The Early History of Gender, Emotion, and Politics. *The Journal of Politics*, 1999, vol. 61 (4), pp. 1068-1091.
19. Liddell H. G., Scott R., Jones H. S. *Greek-English Lexicon*. Oxford, Clarendon Press, 1996. 2042 p.
20. Powell S. *Reason and Emotion in Classical Philosophy*. The Impassioned Life: Reason and Emotion in the Christian Tradition. Augsburg, Fortress, 2016, pp. 7-48.
21. Sullivan S. D. How a Person Relates to θυμός in Homer. *Indogermanische Forschungen*, 1985, vol. 85 (3), pp. 138-150.
22. Sullivan S. D. *An Analysis of φρένες in the Greek Lyric Poets* (Excluding Pindar and Bacchylides). Glotta, 1988, vol. 66 (1/2), pp. 26-62.
23. Sullivan S. D. *A Study of φρένες in Pindar and Bacchylides*. Glotta, 1989, vol. 67 (3/4), pp. 148-189.
24. Thalmann W. Aeschylus's Physiology of the Emotions. *The American Journal of Philology*, 1986, vol. 107 (4), pp. 489-511.
25. Wierzbicka A. *Emotions across languages and cultures: diversity and universals*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999. 349 p.